

HET GRAFMONUMENT VAN ISABELLA VAN OOSTENRIJK TE GENT

Dit artikel verscheen in 1933 in het tijdschrift "Kunst" dat uitgegeven werd door André Vyncke.

Toen Christiern II, koning van Denemarken (gekroond in 1513) zijne afgezanten naar de Nederlanden zond, op nieuwjaarsdag 1514, om aldaar een gemalin voor hem te zoeken, volgens den raad van Siegbritte Willems, moeder zijner minnares Duiveken, -beiden afkomstig van Amsterdam,- verkregen ze echter niet de hand van Keizer Maximilliaans oudste dochter, welke met den koning van Portugal zou verloofd worden, maar vergenoegden zich met de jongste prinses Isabella (J. Fr. Willems, Belgisch Museum 1838 blz. 196), welke in het Prinsenhof te Gent geboren was op 18 Juli 1501.

Het huwelijk greep plaats te Brussel, den zondag na Sinxen 1514, met Magnus Gioë als maat, procuratiehouder van den koning, en de jonge bruid werd met haar gevolg pas op 16 Juli 1515 ingescheept op de Deensche vloot, welke haar was komen afhalen in de haven van Terveeren.

Reeds bij de aankomst te Elseneur, leerde de jonge koningin de betrekkingen kennen van haar echtgenoot met Duiveken, hetgeen echter niet belette, dat het huwelijk formeel ingezegend werd op 9 Oogst van hetzelfde jaar.

Zelfs ontstond een dikke vriendschap tusschen Isabella, Duiveken en haar moeder Siegbritte, wier invloed aan het hof hierdoor nog versterkt werd. Inderdaad zien we, dat deze geslepen Amsterdamsche volkswrouw, niet alleen de opvoeding verzorgt van het eerste kind, prins Jan, maar het land bestuurt gedurende de afwezigheid van den vorst en de hooge hand erop behoudt, zelfs wanneer hij te Kopenhagen verblijft, alhoewel Duiveken, door haar moeders vijanden vergiftigd geworden was in 1517.

Het oplopend karakter en het drastisch ingrijpen van den koning, zijne sympathie voor de hervorming, alsook het optreden van Siegbritte, brengen echter eene revolutie teweeg, zoodat, wanneer het leger der opstandelingen aanrukt, de gansche koninklijke familie met haar gevolg vluchten moet en ingescheept op 14 April 1523, terwijl de pseudo-schoonmoeder in eene ton aan boord gesmokkeld wordt.

Na aangelegd te hebben in Zeeland op 1 Mei, is de vloot acht dagen later te Mechelen, waar de bezoekers gastvrij ontvangen worden door Margaretha van Oostenrijk, welke later voor de opvoeding der kinderen zal zorgen (Jan, Dorothea, Christina). De koninklijke familie vestigt zich te Lier, in het huis heden nog bekend onder den naam "Hof van Denemarken", waar ze twee jaar verblijft.

Het moeilijk karakter van den koning veroorzaakt aldaar weldra verwikkelin-

gen, zoodat Isabella zich wendt tot de abten van Sint-Pieters, in hare geboortestad, welke haar het slot van Zwijnaarde in bruikleen afstaan in 1525.

Het gestel der koningin was blijkbaar ondermijnd door opeenvolgende en te vroegtijdige moederschappen, want ze begint te kwijnen en sterft op 19 Januari 1526 (1). "*Vrouwe Isabeele daer staerf ende overleet den XIX in Lauwe te Swynaerde, op mijns heeren Prelaets casteel ende was begraven 't Sinte Pieters in den cloostere in den choor voor den hooghen autae*" (*Memorieboek der Stad Gent 11.66*).

Christiern II, zooals blijkt uit verschillende contracten en documenten (zie verder) geeft kort daarop aan *Gossart van Mabuse* opdracht de "patronen" te leveren van tomba en grafscript der Koningin.

Het is niet uitgemaakt, waar de koning den schilder had leeren kennen. Als de koninklijke familie zich in de Nederlanden vestigt in 1523 komt ze in betrekking met Adolf van Burgondië, heer van Beveren, neef van Philips van Burgondië, welke in 1515 Isabella naar Denemarken begeleidde en Mabuse's weldoener was. (E. Weisz. Jan v. Gossaert gen. Mabuse. bl. 110). Het is ook best mogelijk, dat de koning den schilder ontmoette aan het Hof te Mechelen. Hoe het ook zij, bevond zich het portret van 's koning dwerg, door Mabuse, in de verzameling van Margaretha reeds in 1524, hetgeen bewijst dat zij elkaar kenden voor den dood van de koningin. (Henny Glarbo-Dronning Elisabeths Gravmøle i Gent -Kunstmuseets Aarsschrift 1926-28 blz. 96).

Het grafmonument bestond uit drie deelen:

1. *de graftombe* opgericht vóór het hoogaltaar; 2. *het grafscript* of epitaphie, aangebracht in het koor aan de rechterzijde. 3. *Een blazoen*, voorstellende twee engelen, welke de wapenen der koningin dragen.

1. De Graftombe. Zij bestond uit een sarcophaag in donker gekleurd marmer, rustend op een zwart marmeren tafel. Vier voluten dragen eene tweede tafel in bleek marmer, waarboven een zwarte plaat, allen afgewerkt met moulures, waarop het ligbeeld der koningin, uit albast gekapt. Zij draagt de kroon op het hoofd, dat op een kussen ligt en is gehuld in den koningsmantel, hare voeten rusten tegen een schoothondje; hare biddende handen zijn hoog opgeheven.

Het monument is zeer zuiver van lijnen, slechts de voluten zijn onder invloed van den barokstijl; het geheel doet zeer voornaam aan en is waarschijnlijk eenig in zijn soort. *Mabuse*, welke, zooals blijken zal, alleen verantwoordelijk is tegenover den koning, geeft het werk aan Jan de Smijtere, welke het doet beginnen door Mathieu De Smet, zooals de volgende schuldbekentenis bewijst: (*Jaerregister 1527-28 fo. 125*). "*Jan de Smytere, beeldsnijdere, konde lydte ende verclaersde wel ende deugdelic tachter ende sculdich synde Mattheus de Smet, de somme van II lb. III s. III d. goeder scult ende onvergouden ter causen van aerbeyte ter causen van den tommen van den coninghinne van Denemaerche, welke voorn. somme hy Jan belooft te betalene hem Mateeus nu*

te Paessche eerstcommende XVe XXVIII, X s gr ende tsourplus te dinghen de XXXIII s III d. te Sinxene in tselve jaer daernaer volghende.

Dies belooft hy Matheeus tselve syn weerc te beteren volghens den pateron van Jan Mabuse welke voorn. somme hij Jan versekert up hem ende up al tsyne, present ende toecomende.

Actum den V en in Maerte XVe XXVII”.

Ongetwijfeld was Matheus De Smet een beeldhouwer van tweede gehalte, welke slechts het “gros ouvraige” leverde, vermits De Smytere zijn werk moet afmaken (te beteren) volgens de tekening van Mabuse. Er is echter weinig over *De Smytere* bekend: hij was vrijmeester sedert 13 Juli 1509, dus geboren rond 1485, en leverde in 1524 een relief voorstellende de Maagd van Gent omgeven van hare attributen (Oudheidkundig Museum Gent), welke dienen moest voor de Keizerpoorte te Gent. (Smytere-Biogr. Nat. P. Bergmans). Hij was echter ook geen beeldhouwer van laag gehalte, vermits hij zelf de patronen zijner werken leveren kan, zooals blijkt uit de volgende rekening: “1520-21. Betaelt Jan De Smytere, beeldesmidere, ter causen van twee patroenen by hem huut laste scepenen ghemaect omme tmaken van der weercke van de Keiserpoorte IIII g. ll gr.” (E. De Busscher. Recherches sur les Peintres et sculpteurs à Gand au XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles blz. 90). Het grafmonument is af in Juni 1528, vermits Hans Mikkelsen op 17 Juni 1528 aan den koning laat weten: “Item ieg giffuer eders nade oc tilkenne at then verckmester uti Gent som betiinget haffde myn frues nades graff” (R. A. mUnchenersaml. Papir nr 55 en 56 1528. Henny Glarbo-Dronning Elisabeths etc. blz. 76)

Reeds op 25 Maart 1528 had abt Geraard zijne bewondering uitgedrukt voor het monument als hij aan den koning schrijft: “*de tanti operis magnifica constructione*” (R. A. Muncheners 27/1528).

Alles was door *De Smytere* zelf voleindigd, vermits we een kwijtschrift bezitten van 13 Juni 1528. R.A. Munch. Papir Nr 27/1528 Henry Glarbo enz. blz. 75) waarin bevestigd wordt dat Jan de Smytere zijn tegoed gekregen heeft en het werk af is sedert 1 Juni 1528.

Het is dus bij vergissing dat het *monument* toegeschreven werd aan J. D’Heere (Biogr. Nat. Dheere J.), de oude, welke op eigen verantwoordelijkheid alleen aan het *grafschrift* werkte, en wier naam slechts genoemd wordt betreffende de epitaphie. Het onderscheid tusschen “tommen” en “epitaphie” is echter te belangrijk opdat we het hier zonder verder commentaar mogen laten voorbijgaan.

We hebben slechts ééne *oorspronkelijke* voorstelling bewaard van het monument, en namelijk de gravure in het werk van V. Vaernewyck en A. Van Salenson (1561-1564)- Gent: *De Waarachtige Historie van Carolus de Vijfte*. blz. 376. Ongelukkiglijk zijn de oorspronkelijke waterverfschilderijen van *Van Wynendaele* (1560), welke graf en grafschrift voorstelden, verdwenen. De twee

kopieën: één te Gent in het Atlas Goetghebeur (Bibl. Univ. Gent, fig. 2) en één in het Koninkl. Archief te Kopenhagen zijn gelijkaardig: het Deensch exemplaar echter draagt enkele opschriften naar Van Wynendaele, welke niets nieuws aanbrenge.

2. Het Grabschrift. Bij vergissing werd dikwijls verondersteld, en namelijk door J. F. Willems en Henny Glarbo, dat het grabschrift zich *boven* de tombe bevond, en deze laatste dus *tegen een muur* geplaatst was. Het is voldoende te wijzen op het tweede paar voluten alsook op boven geciteerd document (*voor den hoogen altaar*) om overtuigd te zijn, dat het graf zelve gansch vrij in het midden van het koor stond (zegt overigens V. Wynendaele niet op de teekening met “Blasoen” “*op de vier hoeken daar hingen haar quartieren*”) terwijl het grabschrift aangebracht was *op een der pijlers* aan den rechter kant, zooals het overigens dikwijls gebeurt, voor tomben der 16e eeuw.

Zoo zegt V. Vaernewyck (Van de Beroerde tijden enz. II. 129). *Ooc ter rechter handt in der choor (als men van voren daerinne comt te rekenen)... die schoone connincklecke epitaphie van die coninginne van Denemarken zuster van den keyser Carolus de Ve*” Het bestond hoofdzakelijk uit een koperen plaat, waarin het latijnsch grabschrift, samengesteld door *Cornelius Scepperius*, heer van Eecke (Henny Glarbo, blz. 73), geteekend door *Mabuse* en uitgeslagen werd door *Willem Dedelinc* zooals blijkt uit het volgende contract:

“Wel es te wetene dat Willem Dedelinc, platen makere heeft aanghenomen een metale plate ofte taverneel te maken ende te leveren daer inne ghescreven sal staen depitafie van der coninghinne van Denemarque rustende binnen der kercken van sinte Pieters neffens Ghendt naer tbewijsen van der gheschrifte des selbfs epitafie, dat hem delinieren sal Jaunin de Maulbeuge schildere in sulker manieren, dat alle de letteren zullen zijn verheven ende den grondt uitgheslegghen, ende zwart ghemaect worden. De welke metalen plate ofte taverneel sal zijn van goeden lettoene... Ende ditte omme de sommen van zeventien ponden groete vlm te betalene deen heelft thulpevaert der stoffe ghereedt ende dander heelft als dweerc vollvoert ende volmaect sal zijn.” (Diplomatorium Norvegicum XIV. 519-1526 - 9/2 - verbeterd volgens de aantekeningen van Henny Glarbo, blz. 74). Deze plaat was gevat in eene wit marmere lijst, welke rustte op een trap-vormig voetstuk gesteund door een gebaarden saterkop en twee liggende putti, een horen des overvloeds dragende. Een uitspringend gedeelte van het voetstuk, steunende op een acanthe plant, draagt langs weerszijden een diamant, waarboven twee saterpooten, op acanthen uitlopende, eene gehistorieerde kolom, steunen, met acanthe-kapiteel. De kroonlijst bestaat uit eene eiertand- en acanthe lijst, waarboven zes putti de wapenen van Isabella dragen en in het midden, het wapen van Oostenrijk, met dubbel koppigen arend, gulden vlies en keizerskroon, alles in wit marmer.

Deze omgeving of “antiraige” was, evenals de tafel, door *Mabuse* geteekend, en moest uitgevoerd worden door Jan de Smytere, welke echter reeds ziekelijk schijnt te zijn, vermits uitdrukkelijk vermeld wordt in het volgende contract, dat zijn helper of “cnape” het voleindigen zal, indien de meester mocht overlijden.

“Wel es te wetene dat Jan de Smytere... heeft ghenomen te leveren ende te makene binnen der kercken van Sente Pieters neffens Ghendt een werck van antiraigen dwelke zal gaen rondomme den epitafle van der coninghinne van Dennemercken welke daer ghestelt zal werden teeuwighe ghedenkenesse in een motalen platen die in die antiraige ghesloten ende ghemetst zal zijn. Ende dit zelve werck van antiraigen zal zijn van der alderbesten ende soonsten albaestersteen dat men ghecrighen mach zonder scheuren aderen ofte onghelycke coleuren ende dat zelve werck van antiraigen zal hij weercken ende opbringhen al naer den patroon ende exemplaire, die hem dairaf gheven zal Jaunin de Maubeuge schildere. Welc voorz weerck hij ghehauwen werdt te leveren binnen zes of zeven maenden ten laetsten; indien ghefaulten van stoffe of van weercke inne bevonden worde, dat zal hij beteren ten zegghene van lieden van verstande, ende moet al dit zelve weercke metsen, weercken ende uitstellen zoals hij dzeraf eere wil hebben. Dit omme de somme van zes hondert gulden VL. groetslick te betalen deen helft dats drie hondert gulden zo wanneer hij tzelve weerck ghelevert ende ghestelt zal hebben: ende indien dat zo ghebeurde dat de zelve Jan de Smytere overlede eer dweerck volmaect was, zo zal Jan mijn Heere, cnape van den vorz Jan de Smytere dat zelve weerck ghetrauwelic volvoeren ende volmaken...” (verbeterd naar Henny Glarbo, blz. 74).

De Smytere echter, welke met de grootste moeite betaald geworden was voor het graf der koningin, vermits hij verschillende malen om geld had moeten vragen aan den secretaris van den koning: (Dipl. Norv. VIII. 553.1526 1/7) en zijn helper De Smet slechts had kunnen betalen op Sinxen 1528, haastte zich niet met het werk.

Inderdaad schrijft Hans Mikkelsen aan den koning op 10 Oogst 1526 om de beloofde 300 gulden te verkrijgen (Dipl. Norv. X 519), en in September komt de koning zelve naar Gent, waarop de Smytere hem belooft kort daarop met het werk aan te vangen (R. A. Munchenersaml. Papir 65/1526). Dit vlotte echter niet, vermits in den brief van Hans Mikkelsen van 17 Juni 1528 (R. A. Munchener Saml. Papir. 213-1528. Dipl. Norv. X J 492), waarin hij meldt dat het graf nu afgewerkt is, ook gevraagd wordt naar betaling van het koper voor het grafschrift.

Ondertusschen sterft *Jan De Smytere* en neemt *Jan D’Heere* het werk over, zooals voorzien in het contract, het bewijs hiervan vinden we in de rekeningen op 6 Oogst door den Abt van St. Pieters aan den koning gestuurd. (R. A. Munchenersaml. Papir 112-1528) en waarin voorkomen een post van 6 fl. uit-

betaald "relictæ Johannes Smyteris" en een van 94 fl. aan "Jan mijn Heere". Overigens wordt een akte aangehaald door V. Vanderhaeghen (Jan Dheere Biogr. Nat.) waarin op 27 Oogst 1528 sprake is van *Weduwe De Smytere-Roels*. En wanneer op 20 Oogst 1528 koning Christiern den bekenden brief schrijft (J. Fr. Willems Isabella v. Oostenrijk. Belgisch Museum 1838, blz. 233) waarin hij zich beklagt omdat het werk niet vooruitgaat en vraagt den beeldhouwer te dagvaarden met Mabuse, die het moet keuren, maar die in Zeeland is, dan antwoordt de abt op 25 Oogst, dat hij een bode naar Middelburg heeft gezonden en dat "Hanshuin" d. i. Hansken, bereid is het monument te laten bezichtigen (R. A. Münchenersaml. Papir 114/1528).

Jan Dheere de Oude (+ 1578) gezegd meester Hans, was dus leerjongen geweest bij de Smytere en had diens zuster, *Anna de Smytere* ten huwelijk gekregen. Zijne zonen waren Jan Dheere, de Jonge en Lucas de Heere (1534-84) schilder. Hij woont in de Cyprèsstraat. Benevens het grafschrift van Isabella, maakte hij in St. Pieterskerk een altaar tafel op het hoogaltaar, achter 't koor een heilig graf, stallen in het koor en de tomba en grafschrift van Luc Munich, gemijterde proost ("*Item noch een tafele op den hooghen altaer ende achter zelve altaer een graf ons Heeren met een altaer tafel van Sinte Andries, altesamen ghemaect by meester Jan de Heere een vermaert sculptor en architector*").

V. Vaernewyck. *Historie van Belgis*. Vierde Boek Cap. XLVIII).

In de St. Janskerk te Gent, voerde hij het praalgraf uit van *Jan van Baufremez* (overeenkomst van 20 April 1566) en van zijne vrouw Anna van Morslede (akt van 13 November 1566). E. De Busscher. *Biogr. Nat.*), terwijl vermeld wordt, dat hij voor St. Michielskerk twee altaartafels leverde. Van deze werken blijkt echter niets overgebleven te zijn.

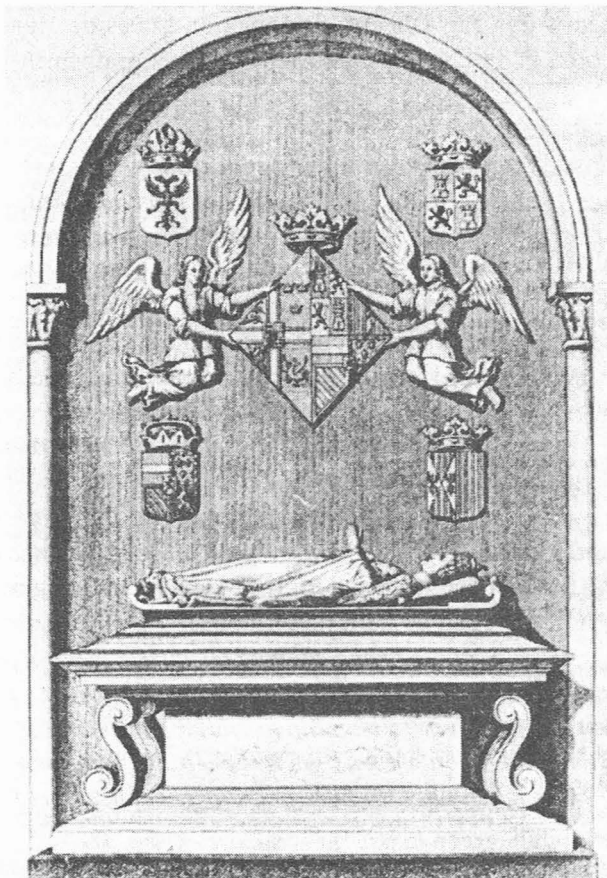
Het grafschrift is echter nog niet gereed in het begin van 1529, vermits een brief van 10 Februari door Joos van Overbeke en gericht aan den sekretaris van den koning, Gotskalk, vast stelt dat Christiern II de plaats heeft aangewezen (waarschijnlijk bij een bezoek aan de kerk met Mabuse) waar het hangen zal en nu het werk zal ingemetst worden. "*ende sal men ter naeste weke oft emmers binnen X of XII daghen ten laetsten beghinnen breken ende plaetse maken omme tselve werck end epithaphium te beghinnen stellen ende dat ter plaetse daer tghescrijfte ende epithaphium already ghehanghen heeft ende op die Ressen zide also mijn alder ghenadickste here ooc dat gheconsentert heeft.*" (R. A. Münchenersaml. Papir 232-1528).

We leeren ook hieruit dat een voorloopig, waarschijnlijk geschilderd grafschrift, op de aangewezen plaats had opgehangen, hetgeen een bizonder licht werpt op het elders beschreven schilderij (uit de St. Laurens kapel) (Ann. Kon. Ver. voor Gesch. en Oudheidkunde, Gent 1931). Inderdaad zien we, dat, zelfs als een grafschrift in steen en koper wordt uitgevoerd, een schilderij voorloopig aan den afgestorvene herinnert.

3. Het blasoen. Zekere archeologen, waaronder J. Fr. Willems (Belgisch museum 1834, blz. 234) hebben het grafmonument laten voorstellen, niet alleen aanleunende tegen den koormuur (zooals Henny Glarbo), maar bekroond door twee vliegende engelen, welke de wapenen der koningin dragen, alles in half verheven beeldhouwwerk.

De oorsprong van deze vergissing is een teekening van V. Wynendaele, nu verloren, maar waarvan het Atlas Goetghebeur een getrouwe schets heeft bewaard, welke werkelijk boven de tombe een ruitvormig raam voorstelt, waarop deze vliegende engelen voorkomen.

Echter werd geene rekening gehouden met het feit dat het graf, bedekt met een laken of "pelt" zooals op bepaalde heiligdagen gebeurde (volgens het opschrift),

Mausoleum van Isabella in de Sint-Pieterskerk. Reconstructie door P.J. Goetghebuer, naar een gravure in het werk van Marcus van Vaernewijck, **Waerachtige geschiedenis van allen gheloofwaardighe saken vanden Keizer Carolus V** (Gent 1564). Het graf werd in 1578 vernield door de Gentse calvinisten, en pas in 1652 vervangen door de veel soberder tombe die zich nu nog in de Sint-Pieterskerk bevindt.

gezien is langs het voeteinde en het raam dus hangt in een plan, rechtstandig op de groote as der tomba. De nota zegt bovendien "*Boven de selve tombe hing een Blasoen, met twee engelen, de wapens houdende*".

Het woord "blasoen" wijst duidelijk op een schilderij, welke *gehangen* is, boven het monument en slechts een groot schild is, in den aard van deze ruitvormige borden, welke in het koor van b.v. St. Baafs in groot getal zijn opgehangen.

Het monument en grafschrift werden in 1578 door de beeldenstormers verwoest en het gebeente der koningin, alsook dat van haar zoon Jan, gestorven in 1532 en in de sarcophaag bijgezet, verspreid.

Bij het opruimen der bouwvallen van de abdijkerk werden in 1600, op 19 Mei, de beenderen terug verzameld en geplaatst in de sarcophaag in het koor. De koperen plaat, welke ontsnapt had aan de verwoesting werd erboven geplaatst. (Mallingié, *Livre des Jours*, blz. 69) door abt *Cornelius Colomba Vranckx*, geholpen door pater *Victor Jours*.

Toen in 1652 het schip der nieuwe abdijkerk (nu Onze Lieve Vrouw te St. Pieters) volledig gebouwd is, worden de overblijfselen gebracht naar de heden nog bestaande eenvoudige tomba in rood marmer in de rechter zijbeuk, door Antonius Engrand (priester), en Armandus Hovelynck, prior (Mallingué, blz. 69 en volgende).

In 1796 werd het graf, ditmaal door de Sans Culotten, opnieuw geschonden en de koperen plaat diende tot het vervaardigen van instrumenten voor natuurkundige opzoekingen.

Een oud-monnik van de afgeschafte St. Pietersabdij, Emile Mallingué, die inmiddels pastoor geworden was der vroegere abdijkerk, nu parochiale kerk, verzamelde de overblijfselen in 1814 en plaatste ze terug in het grafmonument. (Zie "*Livre des Jours*" laatste blz.)

Op aandringen van den Deenschen financier C. F. Tietgen, en na onderhandelingen tusschen de Deensche regeering en het stadsbestuur van Gent, werden de overgebleven beenderen naar Denemarken gestuurd, tezamen met een kopie der teekeningen van Van Wynendaele, ten einde het heroprichten van het oorspronkelijk monument mogelijk te maken. (V. Vanderhaeghen. *Exhumation des cendres d'Isabella d'Autriche*. Mess. Sc. H. 1886). De teraardebestelling greep plaats op 10 October 1883 te Odense in de *St. Knuds* kerk, nevens het graf van den koning. Een eenvoudige steen met het opschrift "*Elisabeth-Danmarks, Sveriges Norges-Vendes oc Gotes - Drotning*" bedekt nu het graf, daar het monument te kostelijk bleek voor de bestaande geldmiddelen.

Dr. M. DERUELLE

NOOT

(1) Zie in Van Lokeren: "*Chartes et Documents de l'Abbaye de St. Pierre*" het proces verbaal van de teraardebestelling der koningin, de orde van den stoet en het grafschrift.